

ПРЕГЛЕД/ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ/SURVEY AND BOOK REVIEWS

Ана Стойкова (София, България)

НОВО ИЗДАНИЕ НА ПРОСТРАННОТО ЖИТИЕ НА СВ. МЕТОДИЙ

Otto Kronsteiner. *Житие блаженатаго Методна архиепископа моравьскааго. Das Leben des hl. Method des Erzbischofs von Sirmium*. Salzburg, 1989 (Die slawischen Sprachen, 18), 202 S.

Пространното житие на св. Методий е едно от най-известните, многократно издавани и преведени старобългарски съчинения в цялата история на славистиката. По-голямата част от сведенията за живота и делото на Методий, които се съдържат в Житието, са неведнъж интерпретирани и се смятат за отдавна осветлени и утвърдени в науката факти. Как тогава може да се обясни интересът, който е подтикнал австрийския славист Ото Кронщайнер да направи ново издание на Житието с паралелен немски превод?

Причините, породили този труд, трябва да се търсят в две посоки. От една страна, авторът иска да подчертае още веднъж нееднократно изразяваното си становище за изключителното значение на най-великото Методиево дело — превода на Библията. Той смята, че този факт често се омаловажава и даже премълчава в науката, като се изтъква единствено създаването на славянската азбука от двамата славянски просветители и тяхната борба с триезичната доктрина. Огромният смисъл на Методиевия превод на Свяшеното писание става по-ясен от факта, че до XIX в. то се разпространява в хиляди преписи „от Гърция до Новгород“ и утвърждава старобългарския литературен език като език на пъстрата по етнически състав общност на Slavia orthodoxa. Кронщайнер приема, че Методиевият превод остава непроменен през вековете. Мълчанието в науката по този въпрос според него се дължи на „погрешна концепция за езиковия генезис и едно напълно абсурдно надценяване и подчертаване на фонетичните регионални варианти“ (с. 22). Една от най-важните задачи, които стоят пред съвременната сла-

вистика, е да се изготви критическо издание на старобългарската Библия на Методий, чийто текст през цялото Средновековие е езикова норма с най-голям авторитет.

Житието на Методий съдържа много сведения — преки и косвени — за обема на преведените от него книги. Преките се съдържат в гл. XV, която подробно разказва за историята на превода. Косвените са отразени в библейските цитати, използвани от житиеписеца (приведени на с. 21). Те доказват не само съществуването на пълен старобългарски превод на Библията, но сочат и това, че в основата на всичките ѝ средновековни преписи лежи преводът на Методий.

От друга страна, представената книга показва стремежа на своя автор да отрази в един нов превод на съвременен език своите виждания за начина, по който трябва да се четат и интерпретират редица места от текста на Житието. Съществуващите досега издания и преводи не задоволяват О. Кронщайнер не само поради обстоятелството, че не оценяват важноста на поставения в основата на превода препис, позволяват си да компилират откъси от различни ръкописи, с една дума — нямат критично отношение към историята на старобългарския текст. Много съществен е фактът, че често преиначен от преписвачите, текстът бива и погрешно разчетен от преводачите. Погрешните четения според Кронщайнер са предизвикани както от недостатъчно вникване в историческите реалии, така и от закостенялата традиция в интерпретацията на отделни места от текста (с. 16—17). Такива грешки, смята авторът, приемани от историците като чиста монета, стават основа на невероятно погрешни тълку-

вания. Към тях се отнасят например някои становища за областта, където работи Методий, т. нар. от Кронщайнер „великоморавска митология“, славянското княжество в Гърция, моравският крал и много други.

Кронщайнер изброява като постоянни грешки, допускани според него при превода и тълкуването на отделни места от Житието, най-типичните единадесет случая, в които става дума за съществено променящи смисъла на текста отклонения (с. 17—20). На първо място е посочен топонимът **Морава**, съотв. **моравьскъ**. Всички досегашни преводачи предават този топоним като „Моравия“, „от Моравия“. Тъй като никъде в славянските преписи на Житието той не е засвидетелствуван като „Моравия“, „моравски“ трябва да означава „от Морава“. Други примери за съществени грешки според автора са: **въ Внслъ**, където предлогът сочи, че не може да става дума за име на река, а за топоним; **Светополк** се сражава на **поганна**, превеждано винаги като „срещу езичниците“. В християнизирания вече област, където работи Методий, това споменаване вероятно се отнася до битка с паганиите (на Неретва); **къ съвазы** — през IX в. не съществува страна Швабия, следователно **съвазы** трябва да се интерпретира като късно пейоративно название за немците; **кнаженне... словенско** не би трябвало да се възприема като „славянско княжество“, защото очевидно думата **кнаженне** е отглаголно съществително — „князуване“; и др.

Изданието на текста на Пространното житие на св. Методий и неговият немски превод (с. 29—89) са направени по преписа от Успенския сборник¹, най-стария от известните днес преписи на това житие. Кронщайнер се присъединява към изказаното и по-рано мнение, че вероятно преписът възхожда (непряко) към глаголически протограф: доказателство за това е цифровата грешка в гл. XV (става дума за времето, през което Методий е превел Библията — от март до октомври) — числото 8 е предадено със съответната кирилска буква **з**, която обаче има числена стойност 6.

След четири факсимилета от ръкописа (с. 25—28) е поместено Житието като наборен текст, по колони, на левите, четни страници на книгата, като е постигната максимална близост с ръкописа и възможност за наблюдения върху разчитането му. На десните, нечетни страници е пуб-

ликуван немският превод, в чийто текст библейските цитати са отбелязани с курсив, а поясненията са поставени в ъглести скоби.

На с. 93—108 се намира „Старобългарско-немски глосар“, или тълковен речник, в който са намерили обяснение 91 понятия от текста на Житието, поместени по реда на кирилската азбука. Думите, включени в този речник, са подбрани по няколко признака. Това са преди всички термини от църковно-богослужебната практика (**апостолаъ**, **апостолнкъ**, **ветъхъ**, **епнскоупъ**, **попъ** и др.), чийто произход — гръцки, славянски, романски или друг — дава представа за облика на Кирило-Методиевия богослужебен език. Някои думи от глосара са свързани с нови интерпретации на техния смисъл и на контекста, в който са употребени (**кралъ**, **кнаженне**, **недълаъ**, **чнсто** и др.), при други просто дава свои четения на някои места от Житието (**врагъ**, **градъ**, **епнстола** и др.). Любопитни тълкувания са дадени на думи като **пъръци** — от стб. **пъръци** (споря, дискутирам) — „партньори при разговор или спор“, а не „учени люде“ и пр., както се превежда обикновено; **всѣда** — „абecedар“ („азбучно стихотворение“), от ром. (a)becede или (a)becedarium, а не „проповед“, както е превеждано досега; **сугубъ** — „допълнителен“, а не „двоен“, евентуално във връзка с лат. subcumbus, succumbus, succubus, и др.

Замислен главно като коментар към немския превод на Житието, глосарът същевременно дава представа за големия брой романски/панонски заемки и калки, който характеризира християнската терминология и част от културната лексика на Методиевото житие и който според Кронщайнер ясно показва, че трябва да се говори не за моравизми, а за панонизми в старобългарския език.

На този въпрос е посветена и поместената на с. 109 бележка „Към термина моравизъм“. В нея авторът обосновава схващането си, че този термин е възникнал в резултат на погрешното според него локализиране на областта, в която е работил Методий като архиепископ, във Велика Моравия. Вместо този термин, който означава „преди всичко фонетични белези с мним западнославянски произход в старобългарските текстове“, Кронщайнер въвежда използвания още от Ф. Миклошич термин „панонизъм“. Посочените в глосара голям брой църковно-богослужебни термини като романизми му дават основание да подчертае, че т. нар. „староцърковнославянски език“ е възникнал и е развил в Каринтия и Па-

¹ Пергаментен сборник, XII—XIII в., № 175 (18) от сбирката на Успенския събор в Москва, сега ГИМ, № 1063, л. 102—109.

нония от залцбургските романи и оттам голяма част от тази романска терминология е преминала в литературния старобългарски език. Авторът посочва множество примери от текста на Методиевото житие — апостолнкъ, кжпотра (!), недѣла, олтаре, пакость, папезь, пастырь, поганъ, попъ, рѣвѣнне, както и някои калки — inimicus / непрътънъ, omnipotens / всемогы, impotens / немогы и др., които доказват силното романизиране на славянския църковен език на територията, където е работил Методий.

В показалеца на споменатите в Житието имена на лица и географски понятия (с. 111—125) Кронщайнер отново се спира подробно на някои спорно тълкувани названия. Той обяснява някои етноними, като влахъ, гръци, съвагы, и изказва мнение, че е напълно погрешно тези названия да се свързват, както често се прави в преводите, с Италия, Гърция, Швабия. Тъй като по времето на Методий такива държави не съществуват, биха могли да се направят други предположения, кои страни се имат предвид. В показалеца е включен реално-исторически коментар за някои исторически личности — Методий, Коцел, апостол Петър, Ростислав, Светополк, за названията **Морава**, **словѣне** и др.

В коментара към **Морава** например авторът е изложил своите нетрадиционни виждания за нейната локализация. Този проблем е един от най-съществените в тази книга, тъй като неговото решаване е в основата на всички нови моменти от интерпретацията на Методиевото житие. Преди всичко името **Морава** би могло да означава название само на селище, а не име на държава. Ето защо авторът смята, както и Имре Боба, че идентифицирането на **Морава** с Моравия е невъзможно. В някои старобългарски паметници се споменава градъ **Морава**. За такова разбиране говори и съобщението на Методиевото житие, че Светополк приема Методий заедно „с всички хора на **Морава**“. Очевидно е, че не става дума за събиране на всички хора от една страна. Същото се отнася и до „**Моравската област**“, което може да означава само един град и неговата околност. Житието не прецизира точното географско местоположение на град **Морава**. В други източници обаче (напр. Codex Assemani, X в., л. 1456, тук с. 184—185) се говори за Методий като за **архиепископъ епископа моравы**. Тъй като Методий е бил назначен за архиепископ на престола на св. Андроник, продължава Кронщайнер, което във всички славянски извори се предава с **архиепископъ моравьскъ**, трябва да се приеме, че или **Морава** е славянското име за Sirmium, или пък диоцезът на Методий е имал двойно название — името на старото епископско седалище Sirmium / Срем и това на близкостоящия град **Морава**. Естествено е по-значителните градове да имат различни според различните езици имена. Такъв е случаят със Sirmium / Срем / Сремска Митровица / Szent Ernye. Ето защо, заключава авторът, определенията **архиепископъ моравьскъ**, archiepiscopus Sirmiensis и **архиепископъ Мораву тѣс Панноныас** са равнозначни.

Твърде обширен е и коментарът към думата **словѣне**. Според автора е неточно тя да бъде преведена със „славяни“, съотв. прилагателно „славянски“. Както етнонимът **словѣне**, така и прилагателното **словѣнскъ** не са еднозначни. Ето защо би трябвало в текста да се прави разлика, дали тези понятия характеризират славяните изобщо (като противопоставени на други, неславянски етноси — гърци, латини, хазари и пр.), или пък разграничават помежду им две славянски етнически групи — напр. славяните в Панония и Солун. В първия случай има всички основания преводът да гласи „славяни“, „славянски“, но във втория, смята Кронщайнер, той би трябвало да бъде „словенци“, „словенски“, без, разбира се, те да се идентифицират напълно с днешните словенци. Същите съображения трябва да се отнесат и към латинските названия sclavani, sclavoni, sclaveni, sclavini от латинските извори за населението по тези места. С неразбирането и недостатъчното диференциране на тези етноними, съотв. глотоними, твърди авторът, се стига до редица погрешно преведени и интерпретирани места в текста на Методиевото житие. Така например папата изпраща Методий не при всички, а при панонските славяни. Погрешно се превежда и изразът **мы словѣне проста ѹдѣ**. Съвсем очевидно е, че не се имат предвид всички славяни. Що се отнася до названието на езика **словѣнскъ**, Кронщайнер не може да приеме, че става дума само за словенски, т. е. за езика на панонските славяни, нито пък само за солунския диалект, познат на Методий. Най-вероятно това е един хетерогенен език, най-сполучливо преводим със „славянски“. Именно този език, наричан от Кронщайнер църковнославянски, развита на основата на солунския говор и силно повлиян от панонския романизиран църковен език, е езикът, на който Методий е превел Библията. Този език става и основа на книжовния старобългарски език, тъй като солунският говор на Методий принадлежи към българската езикова област.

В последната част на книгата (с. 127—202) е поместен обширен дял с внимателно подбрани приложения. Те имат най-различен характер и общата цел да подкрепят най-съществените тези на автора. Сред тях са гръцкият текст на Краткото житие на Климент Охридски, един от най-близките ученици на Методий, кратки извлечения от извори, които имат отношение към реалитите в Методиевото житие (С. Porphyrogenetos. De administrando imperio; Conversio Bagoarorum et Sarantanorum; Excerptum de Karantanis; Асеманиевото евангелие; Повѣсть временных лѣт; Дюканжовият списък на българските архиепископи). Поместени са и няколко географски карти на областите, където е протекла дейността на Методий, хронологическа таблица на най-важните събития, свързани с нея. Там под годината 862/863 се посочва „панонската мисия“ на Кирил и Методий. Приложението завършва със списъци на църковни и светски владетели от VIII—IX в.

Като обобщаваме впечатленията си от това издание, трябва да отбележим умело подбраните аргументи в полза на защитаваната теза. Очевидно е, че тази теза, лансирана не за пръв път², няма да срещне всеобщо одобрение или дори да бъде

приета с уговорки: тя твърде категорично отрича създаването се в научната традиция мнение по един основен въпрос в кирило-методиевистиката и в палеославистиката изобщо — въпроса за мястото, където е протекла моравската мисия на Солунските братя. Без да вземаме становище по тези така дълго дискутирани проблеми, приемаме тази книга като един сериозен опит, който не бива да се пренебрегва, да се потърси нова гледна точка по повдигнатите въпроси. Тя трябва да се приеме и като повод за научен размисъл и за нов прочит на изворите.

² Пръв предложи тезата за локализацията на Методиевата дейност като моравски архиепископ в Панония със седалище в Морава/Сирмиум И. Боба. Вж. В о б а, I. Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Sources. The Hague, 1971, и други негови публикации. От последно време представлява интерес статията на К о л е д а р о в, П. Съдбата на северозападните български предели през IX в. — В: Хиляда и сто години от смъртта на Методий. С., 1987 (Кирило-Методиевски студии. Кн. 4, 165—175).